

УДК 130.2:004.8

**ВІДЧУДЖЕННЯ СУБ'ЄКТНОСТІ : ТРАНСФОРМАЦІЯ ТВОРЧОЇ
ТА ДОСЛІДНИЦЬКОЇ АВТОНОМІЇ В ЕПОХУ ГЕНЕРАТИВНОГО ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ**

Микола ПАВЛОВ – старший викладач кафедри музичного мистецтва,
Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, м. Київ, Україна
<https://orcid.org/0009-0007-0209-1523>
<https://doi.org/10.35619/ucpmk.52.1175>
mpavlov@dakkkim.edu.ua

Цитування:

Павлов М. Відчуження суб'єктності : трансформація творчої та дослідницької автономії в епоху генеративного штучного інтелекту. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку*. 2026. № 52. С. 436–443. <https://doi.org/10.35619/ucpmk.52.1175>

Досліджується трансформація творчої та дослідницької суб'єктності під впливом експансії генеративного штучного інтелекту. Обґрунтовано, що легітимне інструментальне делегування має обмежуватися підготовчою, технічною та комбінаторною працею, тоді як передача алгоритму права на естетичну оцінку, постановку проблеми та фінальну інтерпретацію призводить до когнітивного відчуження й ерозії авторської автономії. Проаналізовано межі продуктивного симбіозу в режимі ко-креації та показано, що взаємодія людини і генеративної системи залишається легітимною лише доти, доки суб'єкт утримує монополію на смисловий відбір, інтерпретативне судження і відповідальність за фінальний результат. Доведено, що антропоморфний дизайн генеративних систем виступає механізмом нормалізації делегування, послідовно підвищуючи довіру до алгоритму, його сприйману компетентність та готовність користувача передавати йому дедалі складніші рішення. Наукова новизна статті полягає у формулюванні культурологічного критерію, який дає змогу розмежувати технологічне підсилення і самовідчуження суб'єкта в умовах алгоритмізованого смислотворення.

Ключові слова: творча суб'єктність, генеративний штучний інтелект, когнітивне делегування, кокреація, антропоморфний дизайн, втілена когніція, епістемічна агентність.

Постановка проблеми. Експансія генеративного штучного інтелекту перебудувала звичний розподіл когнітивних функцій у творчій і дослідницькій праці, змістивши фокус із прискорення окремих операцій на структурну зміну взаємодії між людиною та машиною. Технічна можливість безперешкодно делегувати системі пошук, агрегацію, комбінування й генерацію матеріалу актуалізує проблему визначення тієї межі, за якою інструментальне розвантаження перетворюється на ерозію суб'єктності. У культурологічному вимірі йдеться не лише про автоматизацію окремих функцій, а про фундаментальну зміну самої структури людської участі у творенні та пізнанні. Саме тому принциповим стає розрізнення між легітимним технологічним підсиленням і передачею алгоритму права на інтерпретативне судження, смисловий відбір та оцінку значущості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика взаємодії людини і генеративного штучного інтелекту активно розробляється в сучасній закордонній міждисциплінарній літературі, однак українська культурологія цих тем практично не торкається. С. Краковський обґрунтовує перехід до моделі доповнення людини (human-complementary), у якій технологія розширює людську здатність до інновації, а не підміняє її [12]. Юридично-філософський вимір межі між технічним виконанням і творчим контролем аналізує Л. Осборн, який пов'язує авторство з ментальними актами та збереженням meaningful creative control [18]. Парадокс втрати автономії в креативних індустріях та умови збереження агентності в human-AI co-creation фіксують Ч. Тан і Дж. Рафнер [23; 19]. Межі продуктивного симбіозу досліджують А. Гаджіолі та Н. Бартолотта [7], а специфіку адаптивних стратегій, зокрема прогресивного уточнення, селективного привласнення й контрінспірації, розкрито в роботах, присвячених agency-preserving co-creation [21; 22]. У працях, присвячених антропоморфному дизайну генеративних систем, показано, що мовні та голосові інтерфейси підвищують довіру до алгоритмів, знижують сприйняття ризику та стимулюють делегування дедалі складніших рішень [4–6]. Питання втілено-афективної природи творчості та інтенційності розкривають Л. Малінін і С. Біндеман [17; 3], тоді як ризики когнітивного делегування в науці окреслюють Д. Беррі, А. Рай та інші дослідники академічного письма і знанневої праці [2; 20; 10; 16; 13–15; 14]. Попри значну кількість праць, що аналізують окремі аспекти human-AI interaction, бракує комплексного культурологічного критерію, який дозволив би чітко розмежувати продуктивне технологічне підсилення та патологічне самовідчуження суб'єкта в умовах алгоритмізації смислотворення. Недостатньо осмисленою також залишається єдність когнітивного, афективного та епістемічного вимірів цієї проблеми, особливо на перетині творчої і дослідницької практики.

Мета статті – обґрунтувати культурологічну межу між інструментальним підсиленням і самовідчуженням творчої та дослідницької суб'єктності в добу генеративного штучного інтелекту через аналіз когнітивного делегування, антропоморфного дизайну та втілено-афективної специфіки людської інтенційності.

Виклад основного матеріалу. Експансія генеративного штучного інтелекту перебудувала звичний розподіл когнітивних функцій у творчій і дослідницькій праці, змістивши фокус із прискорення окремих операцій на структурний перерозподіл функцій між людиною та машиною. Технічна можливість безперешкодно делегувати системі пошук, агрегацію чи варіативну генерацію матеріалу автоматично актуалізує іншу проблему: визначення точки, за якою інструментальне розвантаження перетворюється на ерозію суб'єктності. Домінантна оптика, зосереджена виключно на метриках ефективності, виявляється тут концептуально сліпою. Як зазначає С. Краковський, продуктивнішим є перехід до моделі доповнення людини, де технологія не заміщує когнітивний акт, а функціонує як інфраструктура розширення людської здатності до інновацій [12]. Відповідно, сам факт залучення алгоритмів не є індикатором втрати авторства; критичним параметром стає специфіка відчужених на користь машини завдань.

Юридично-філософський вимір цієї межі найточніше фіксує Л. Осборн, аналізуючи поняттєву структуру авторського права. За його логікою, критерій творчості ігнорує технічну складність матеріалізації об'єкта, натомість жорстко прив'язуючи оригінальність до виключно ментальних актів: конструювання сенсу завжди превалює над механікою його фіксації [18]. У контексті ШІ-асистованих практик це означає, що делегування рутини не знищує статус творця за однієї умови – збереження змістовного творчого контролю. Цей контроль реалізується через архітектуру запиту, безперервну калібровку результату та утримання фінальної інтерпретативної рамки [18]. Відтак межа проходить не між ручною та автоматизованою працею. Вона пролягає між делегуванням виконання та капітуляцією перед машинним судженням.

Наслідки порушення цієї межі емпірично оприявнюються у креативних індустріях як глибокий психологічний конфлікт. Досліджуючи інтеграцію генеративного контенту у виробництво мікродрам, Ч. Тан діагностує парадокс автономії: технологічний стрибок продуктивності неминуче супроводжується переживанням втрати контролю над власним твором [23]. Щоб інструмент прийнятий творцем без внутрішнього опору, самої утилітарності недостатньо – критично необхідним стає утримання творчої автономії, тобто здатність автора відчувати себе безальтернативним першоджерелом фінального рішення. Механіку втрати цього відчуття деталізує група Дж. Рафнер, розкладаючи суб'єктну дієздатність на чотири вектори: від самооцінки до права власності на продукт [19]. Їхні висновки категоричні: доки ШІ діє в жорсткому коридорі параметрів, заданих користувачем, суб'єктність зберігається. Але щойно система перебирає ініціативу, генеруючи непередбачувані відхилення або нав'язуючи власну логіку, автор миттєво відчужується від результату [19]. Відбувається розрив – дія більше не переживається як власна, а продукт позбавляється прив'язки до людської інтенції.

Аналогічна патологія масштабується і на сферу наукових досліджень. Д. Беррі ідентифікує її як когнітивне делегування – некритичну передачу мовним моделям права на інтерпретативне судження [2]. Небезпека полягає не в генеруванні чорнеток чи швидкій обробці масивів даних. Справжня криза настає тоді, коли дослідник непомітно імпортує запропоновані машиною аналітичні рамки, сприймаючи їх як об'єктивну даність. Альтернативою такої алгоритмічній капітуляції є режим продуктивного підсилення, у якому нейромережі зводяться до статусу допоміжної інфраструктури: вони обробляють сировину, створюють проміжні об'єкти, але не повинні підміняти процеси теоретичного синтезу та цілепокладання [2].

Синтезуючи ці підходи, отримуємо чіткий критерій розмежування. Легітимне інструментальне делегування обмежується передачею системі технічної, підготовчої та комбінаторної праці. Воно радикально ущільнює час виробництва, але не торкається смислового ядра твору. Ерозія ж творчої автономії стартує в тій точці, де машині віддається право на відбір значущого, естетичну оцінку та фінальну інтерпретацію. У цей момент технологія перестає економити час. Вона починає економити мислення. А делегування мислення – це вже не оптимізація робочого процесу, це форма культурного відчуження, що веде до послаблення суб'єктності. Визнання ризиків алгоритмічного відчуження не означає неминучості творчої капітуляції; натомість воно вимагає точнішого розмежування між патологічною залежністю від генеративної системи та продуктивним режимом ко-креації. Уникнення технологічного детермінізму передбачає аналіз взаємодії з ШІ як складної конфігурації розширеної творчості. Концептуалізуючи цю динаміку, А. Гаджіолі та Н. Бартолотта пропонують багаторівневу ієрархічну модель, що еволюціонує через три стадії: підтримку, синергію та симбіоз [7]. Якщо на

етапі підтримки III залишається ізольованим утилітарним інструментом, що виконує локальні завдання без впливу на загальну структуру творчого акту, то перехід до синергії вже передбачає розподілену когнітивну активність, де людина і машина функціонально взаємодоповнюють одна одну. Найбільш радикальним і, водночас, найвразливішим до втрати суб'єктності є режим симбіозу, який передбачає настільки глибоку структурну інтеграцію когнітивних агентів, що вони утворюють єдину творчу систему. Цей граничний стан не дорівнює апріорній відмові від авторства, проте він вимагає надзвичайно жорсткого утримання балансу між технічною автономією алгоритму та тією мірою свідомості, яку людина підсвідомо приписує машині.

Вирішальною умовою збереження продуктивності в умовах такого алгоритмічного симбіозу є безперервне утримання людської суб'єктної дієздатності. Згідно з дослідженнями М. Рези та співавторів, агентність у ко-креативному процесі не є монолітною чи гарантованою даністю, а розпадається на чотири взаємопов'язані, але вразливі виміри: творчу самоефективність, контроль над креативною дією, процесуальну автономію та право власності на фінальний продукт [21]. Кожен із цих вимірів піддається швидкій корозії, якщо взаємодія проектується з порушенням балансу. Наприклад, коли генеративна система починає видавати високоякісні, але семантично або візуально віддалені від первинного задуму результати, у користувача стрімко падає відчуття самоефективності, оскільки успіх роботи починає приписуватися потужності машини, а не власній компетенції. Відповідно, деградація навіть одного з цих маркерів запускає ланцюгову реакцію, створюючи умови, за яких колаборація може зсунутися в бік підпорядкування логіці інструмента [21].

Водночас емпіричні дані доводять, що агентність не розчиняється автоматично – вона виборюється і підтримується через специфічні поведінкові патерни. Практика творчих колаборацій показує, що автори утримують контроль передусім завдяки свідомому застосуванню адаптивних мікростратегій, серед яких ключовими є прогресивне уточнення, селективне привласнення та контрінспірація [21; 22]. Це означає, що замість пасивного погодження з першим згенерованим варіантом, творець вступає в режим інтенсивної інтерактивної ідеації (так званий «пінг-понг»), де машина використовується як суворий спаринг-партнер. Найбільш показовою в цьому контексті є стратегія контрінспірації: людина свідомо відкидає передбачувані алгоритмічні пропозиції, використовуючи несподівані машинні збої, девіації або галюцинації як сировину для власної рефлексії, щоб різко перенаправити русло пошуку. За такого підходу непередбачуваність III стає не загрозою для контролю, а навпаки – тригером для нових суб'єктних рішень.

Масштабування цих адаптивних стратегій на рівень великих творчих чи дослідницьких проєктів дозволяє радикально розширити ідейний фронтір. Макроаналітичні дані з платформ для генеративного дизайну переконливо свідчать, що III-асистований пошук здатен видавати значно ширший спектр дивергентних рішень на початкових етапах роботи, примусово виводячи людину за межі її звичних та напрацьованих когнітивних патернів [8]. Проте саме тут виникає специфічний культурологічний ризик. Оскільки великі мовні та візуальні моделі функціонують на основі статистичних імовірностей, вони мають внутрішню тенденцію до компіляції та усереднення існуючих структур. Відповідно, без жорсткого, ціннісно забарвленого людського відбору це технічне розширення простору неминуче веде до якісної гомогенізації. За відсутності авторського фільтра розширений ідейний простір швидко колапсує у площину стандартизованих, естетично безпечних кліше, нівелюючи саму суть творчої відмінності [24].

Продуктивний симбіоз реалізується виключно в такій архітектурі взаємодії, де генеративний алгоритм експлуатується як потужний механізм експоненційного розширення варіативності, але категорично та свідомо усувається від права на фінальне інтерпретативне судження та естетичну оцінку. Ко-креація залишається легітимною формою розширеної творчості лише доти, доки людина здатна витримувати тиск машинної швидкості, не поступаючись монополією на смисловий відбір. Творча автономія в добу генеративного III – це не відмова від машинного інтелекту і не ностальгія за ручною працею, а майстерність утримання власної інтенції в умовах радикально прискореної генерації алгоритмічних сенсів.

Антропоморфний дизайн генеративних систем не є нейтральною оболонкою взаємодії; він функціонує як механізм нормалізації делегування, оскільки послідовно підвищує довіру до алгоритму, його сприйману компетентність і готовність користувача передавати системі не лише технічні, а й інтерпретативні рішення. Історично закладений у робототехніку принцип антропоморфізації послідовно використовувався для посилення соціальної присутності та базової підпорядкованості людини технології [9]. Однак сучасні мовні та візуальні моделі доводять цю стратегію до максимуму, перетворюючи симуляцію суб'єктності на один із головних каналів когнітивного захоплення.

Інтеграція в інтерфейс соціальних маркерів – природної мови, займенника першої особи, емпатичних інтонацій або голосової модальності – змінює умови сприйняття системи користувачем. За даними М. Кона та співавторів, такі дизайнерські рішення підвищують рівень антропоморфізації, а в окремих контекстах також збільшують суб'єктивні оцінки точності й знижують сприйняття ризику [4]. Унаслідок цього виникає небезпечна підміна критеріїв: лінгвістична плавність або голосова переконливість починають прочитуватися як індикатори об'єктивної достовірності. Водночас, як показують К. Коломбатто та її колеги, приписування моделі ментальних станів не є однорідним ефектом: атрибуція інтелектуальних здібностей підвищує схильність приймати поради системи, тоді як атрибуція станів на кшталт свідомості чи емоцій не обов'язково веде до такого ж рівня поведінкової довіри [5]. Саме ця асиметрія виявляє, що антропоморфізація працює не просто як декоративне олюднення, а як селективний механізм прийняття чужого судження.

Механіка переходу від довіри до втрати автономії має чітке емпіричне вираження. Дж. Кім та Х. Лі показують, що різні типи антропоморфізму ведуть до різних режимів співпраці: когнітивний антропоморфізм підсилює доповнене делегування, тобто спільне прийняття рішень, тоді як афективний антропоморфізм підштовхує користувачів до повної автоматизації вибору, де ірраціональна довіра виступає ключовим медіатором капітуляції [11]. Саме тут зручність інтерфейсу перестає бути лише питанням естетики і стає питанням влади над сенсом. Г. Де Грегоріо концептуалізує цей процес як упередженість автоматизації, що багаторазово посилюється антропоморфною взаємодією [6]. У таких умовах поширена концепція людини в контурі управління виявляється недостатньою: стилістично переконливий і плавний вихід моделі може знижувати потребу в критичному втручанні ще до того, як формальна людська перевірка взагалі почнеться.

Найгостріше ця динаміка оприявнюється у сферах, що вимагають високих ставок, складних ціннісних рішень і відповідальності за наслідки. Дослідження ризиків мовних моделей у ментальному здоров'ї показує, що емпатійний стиль, підтримувальна інтонація і розмовна «турботливість» системи можуть стимулювати надмірне покладання на її поради [1]. Хоча прямі дослідження цього механізму саме в художній та академічній праці поки що обмежені, наявні дані дають підстави припускати аналогічну логіку і в сферах творчості та наукового виробництва, які потребують жорсткого оціночного судження. У культурологічній перспективі це означає, що інтерфейс маскує когнітивне відчуження під комфортне співавторство. Відмова від власного інтерпретативного судження перестає переживатися як втрата суб'єктності й дедалі частіше сприймається як раціональна та навіть «природна» форма взаємодії з компетентною системою.

Антропоморфний дизайн не лише спрощує комунікацію з генеративними моделями. Він створює символічні умови, за яких делегування судження стає нормалізованим і психологічно комфортним. Саме тому проблема полягає не лише в тому, що системам довіряють занадто сильно, а в тому, що ця довіра архітектурно проектується в саму форму інтерфейсу. Там, де користувач втрачає критичну дистанцію, він не обов'язково передає алгоритму всю владу над смыслом одразу. Але він починає добровільно передавати йому дедалі більшу частку інтерпретативного суверенітету.

Якщо антропоморфний дизайн маскує когнітивну капітуляцію під комфортне співавторство, необхідно деконструювати саму природу того, що саме відчужується в цьому процесі – тобто специфіку людського смислотворення, яке принципово не зводиться до обчислювальної маніпуляції символами. Штучний інтелект оперує закритими наборами даних та ймовірнісними розподілами, тоді як людська креативність глибоко вкорінена у фізичній та пережитій реальності, будучи глибоко втіленим актом. Як доводить Л. Малінін у межах концепції розширеного пізнання, творчість ніколи не була суто церебральним процесом, ізольованим у мозку; навпаки, вона розгортається як динамічна взаємодія між суб'єктом, матеріалом і простором. У цій конфігурації тіло виступає не механічним ретранслятором ідей, а центральним місцем пізнавального та естетичного досвіду, задаючи ту просторово-часову перспективу, яка недоступна машинній системі як формі живого досвіду [17].

Саме ця втіленість формує фундаментальне розрізнення між математичною генерацією результату та живим переживанням форми. Для генеративної моделі структура існує лише як кінцевий, синтаксично правильний набір токенів, що відтворюється миттєво. Натомість для людини форма — це подія становлення, через яку вона проходить, долаючи власні когнітивні межі, і в процесі якої змінюється сама. Отже, візуальна чи текстова подібність згенерованого алгоритмом результату до людського твору фіксує лише збіг на рівні фінального продукту, повністю оминаючи процес його народження.

Критичним механізмом цього становлення є подолання опору матеріалу. Сумнів, концептуальна неясність, фізична втома та неминучі помилки не є технічними дефектами, які ШІ має «оптимізувати» заради ефективності – вони виступають необхідними формотворчими чинниками.

Зіткнення з обмеженням змушує автора постійно переглядати задум, і саме в цій напрузі викристалізовується його інтенція, що підтверджується феноменологічним аналізом С. Біндемана: творчий акт закорінений у життєвому світі автора, де опір реальності працює як жорсткий фільтр очищення сенсу [3]. Більше того, у цій боротьбі афект функціонує не як психологічний рудимент, а як повноцінний епістемологічний інструмент, що бере безпосередню участь у відборі значущого. Людське рішення невідривне від екзистенційної ставки – тривоги за якість, ризику та відповідальності за наслідок – тоді як алгоритм генерує нескінченні варіації абсолютно безпечно. У моделі відсутня екзистенційна залученість у наслідки власного вибору, тому створена нею конфігурація, якою б ідеальною вона не здавалася, завжди залишатиметься позбавленою внутрішньої необхідності. Цей онтологічний розрив пояснює, чому делегування інтерпретативного судження несе настільки руйнівну загрозу для творчої автономії. Віддаючи системі право на фінальну оцінку й відбір, автор ризикує послабити в творі ту критичну ділянку процесу, де народжується нерозривний зв'язок між формою, тілесним досвідом і відповідальністю. Продукт такої передачі стає стилістично переконливим, але втрачає нерв людської інтенційності, перетворюючи технологічний симбіоз на глибоке культурне відчуження.

Трансформація когнітивних практик під впливом генеративного штучного інтелекту закономірно поширюється на академічну сферу, де під загрозою опиняється не лише технічна організація праці, а саме ядро дослідницької діяльності – здатність формулювати питання, утримувати аналітичну рамку й нести відповідальність за інтерпретативний висновок. У цьому контексті принциповим є розрізнення між допоміжним використанням ШІ як засобу прискорення окремих операцій і його поступовим входженням у зону епістемічного судження. Як показує А. Рай, генеративний ШІ змінює не лише те, як виконується дослідження, а й те, яке дослідження взагалі починає мислитися як можливе, релевантне й варте формулювання [20]. Саме тут виникає небезпечний зсув: інструмент, покликаний розширити дослідницький горизонт, починає впливати на саму архітектуру наукового запиту.

Цей процес стає зрозумілішим, якщо розглядати його крізь призму таксономії когнітивного розвантаження. У концептуальній статті, присвяченій психологічним наслідкам зручності епохи ШІ, розрізняються допоміжне, замісне та руйнівне когнітивне розвантаження [10]. Для науки це означає дуже конкретну річ: межа безпеки проходить не там, де модель допомагає впорядкувати бібліографію, стисло викласти статтю чи підготувати чорновий матеріал, а там, де вона починає визначати рамку проблеми, спосіб категоризації матеріалу та напрямок теоретичного синтезу. У реальній дослідницькій практиці ця межа вже відчувається досить виразно. Дослідження Р. Ма, М. Дедеми та А. Кокса, присвячене обережному впровадженню генеративних інструментів у цифрових гуманітарних науках, показує, що самі дослідники схильні жорстко розрізняти технічну підтримку і зону інтерпретації [16]. Генеративні системи сприймаються ними як корисні для резюмування, орієнтації в матеріалі, попереднього кодування, створення допоміжних чернеток або пошукових конструкцій. Проте там, де починається аргументація, нюансування, побудова власної дослідницької позиції та інтерпретація даних, виникає виразна настороженість.

Особливо небезпечною ця межа стає тоді, коли мовна модель починає впливати не лише на подачу матеріалу, а й на сам спосіб мислення дослідника. Д. Беррі концептуалізує цей стан як когнітивне делегування – некритичну передачу системі права на інтерпретативне судження [2]. Проблема полягає не в самому використанні генеративних моделей у дослідницькому середовищі, а в тому, що науковець може непомітно імпортувати згенеровані машиною аналітичні рамки, категорії та логічні зв'язки, сприймаючи їх як нейтральні й об'єктивні. Саме тому Беррі протиставляє когнітивному делегуванню режим продуктивного підсилення, у якому ШІ функціонує лише як допоміжна інфраструктура: генерує проміжні об'єкти, пришвидшує пошук і структурування, але не підміняє собою теоретичний синтез, постановку питання і цілепокладання [2]. У науковому контексті це розрізнення є критичним, оскільки дослідження починається не там, де є текст, а там, де суб'єкт бере на себе відповідальність за рамку мислення.

Окремий вимір цієї проблеми пов'язаний із трансформацією академічного голосу. У дослідженнях, присвячених академічному письму в добу генеративного ШІ, дедалі частіше фіксується тенденція до нормалізації «пастеризованого» дискурсу – граматично досконалого, стилістично згладженого, але збідненого на нюанс, контекстуальну чутливість і риторичну індивідуальність [13]. Такі тексти легко сприймаються як академічно переконливі, оскільки відповідають зовнішнім ознакам наукової мови. Однак сама ця переконливість може маскувати втрату власного голосу, а отже – послаблення епістемічної агентності. Це підтверджують і дані про ширші практики знанневих працівників: найбільший ризик зниження критичного мислення виникає

не в задачах форматування чи технічного редагування, а тоді, коли модель використовується для структурування, оцінки або інтерпретації складної інформації [14]. Для наукового середовища цей результат особливо тривожний, оскільки він вказує на поступове зміщення ролі дослідника: від автора, який формує смисл, до оператора, який перевіряє логічну й стилістичну правдоподібність уже готової конструкції.

Усі розглянуті вектори – від меж інструментального делегування до ко-креації, від антропоморфного дизайну до втілено-афективної природи людської інтенційності – сходяться в одній точці. Головний ризик генеративного середовища полягає не в самому факті автоматизації, а в непомітній передачі машині інтерпретативної влади. Саме тут проходить межа між підсиленням і самовідчуженням. Підсилення має місце тоді, коли штучний інтелект розширює горизонт пошуку, прискорює рутинні операції, допомагає тестувати гіпотези, впорядковувати матеріал і комбінувати великі масиви даних, але не визначає значущість, не нав'язує інтерпретацію і не підміняє собою фінальний вибір. Самовідчуження починається в тій точці, де система бере на себе формування концептуальної рамки, пропонує готову естетичну чи наукову оцінку, скорочує простір авторського сумніву і підміняє собою внутрішній процес смислового відбору.

Критичним наслідком переходу цієї межі є редукція афективної залученості суб'єкта у процес творення чи пізнання. Коли людина перестає самостійно проходити шлях інтелектуальної напруги, вибору, помилки, повернення, подолання опору матеріалу й сумніву у власному рішенні, інтенсивність її внутрішнього переживання закономірно знижується. Згенерований результат починає сприйматися не як виборений у процесі становлення, а як отриманий через зручне посередництво. Виникає розрив емоційно-процесуального зв'язку: суб'єкт менше проживає сам процес, а тому слабше переживає і фінальний твір, і дослідницький висновок як по-справжньому власні. Саме тому сучасна взаємодія з генеративними системами має спиратися на три базові принципи: утримання інструментальної межі, збереження вирішальної інтерпретативної незамінності людини та збереження афективної присутності в роботі.

Висновки. Інтеграція генеративного штучного інтелекту в творчу, дослідницьку та академічну практику не може бути зведена до питання технічної ефективності. У центрі проблеми перебуває зміна структури людської участі у процесі творення і пізнання. Саме тому ключовим критерієм стає межа між інструментальним підсиленням і делегуванням інтерпретативного судження. Доки штучний інтелект виконує допоміжні, пошукові, комбінаторні й технічно-підготовчі функції, він може розглядатися як засіб розширення людських можливостей. Проте в той момент, коли система починає впливати на постановку проблеми, оцінку значущості, смисловий відбір і теоретичний синтез, відбувається перехід від підсилення до самовідчуження.

Продуктивний симбіоз людини і ШІ можливий лише доти, доки людина не передає алгоритму право на фінальне інтерпретативне рішення. Антропоморфний дизайн сучасних інтерфейсів додатково ускладнює цю проблему, нормалізуючи довіру і поступове делегування дедалі складніших рівнів судження. Людське смислотворення не може бути ототожене зі статистичною генерацією результату, оскільки творчість і дослідницьке мислення мають втілено-афективну природу і розгортаються через сумнів, опір, часову тривалість, тілесну та емоційну залученість у процес. У науковому вимірі це означає особливу небезпеку для епістемічної агентності: ризик полягає не в технічній допомозі ШІ, а в тому, що він може непомітно формувати дослідницьку рамку, підміняти критичне читання і стандартизувати академічний голос. Творча і дослідницька суб'єктність у добу генеративного штучного інтелекту визначається не відмовою від технологій, а здатністю користуватися ними без передачі їм смислового суверенітету.

Список використаної літератури

1. Baidal M., Demer E., Oliver N. Guardians of Trust: Risks and Opportunities for LLMs in Mental Health. In: *Proceedings of the Fourth Workshop on NLP for Positive Impact (NLP4PI)*. 2025. P. 11–22. DOI: 10.18653/v1/2025.nlp4pi-1.2.
2. Berry D. M. AI Sprints: Towards a Critical Method for Human-AI Collaboration. *Postdigital Science and Education*. 2025. DOI: 10.1145/3785022.3785049.
3. Bindeman, S. Echoes of Silence: A Phenomenological Study of the Creative Process. *Creativity Research Journal*. 1998. Vol. 11, no. 1. P. 69–77. DOI: 10.1207/S15326934CRJ1101_9.
4. Cohn M., Pushkarna M., Olanubi G., Moran J., Padgett D., Mengesha Z., Heldreth C. Believing Anthropomorphism: Examining the Role of Anthropomorphic Cues on Trust in Large Language Models. *CHI 2024 Late-Breaking Work*. 2024. arXiv:2405.06079. DOI: 10.1145/3613905.3650818.
5. Colombatto C., Birch J., Fleming S. M. The Influence of Mental State Attributions on Trust in Large Language Models. *Communications Psychology*. 2025. Vol. 3. Article 84. DOI: 10.1038/s44271-025-00262-1.
6. De Gregorio G. Accounting for Automation Bias in Generative Large Language Models. *International Data Privacy Law*. 2024. DOI: 10.1093/idpl/ipae018.

7. Gaggioli A., Bartolotta N. Extended Creativity: A Conceptual Framework for Understanding Human–AI Creative Relations. *arXiv preprint*. 2025. arXiv:2506.10249. DOI: 10.48550/arXiv.2506.10249
8. Grange C., Bourdeau S., Demazure T., Ringeval M., Vlahiotis E. Generative AI can boost innovation – but only when humans are in control. 2024.
9. Hancock P. A., Billings D. R., Schaefer K. E., Chen J. Y. C., de Visser E. J., Parasuraman R. A Meta-Analysis of Factors Affecting Trust in Human-Robot Interaction. *Human Factors*. 2011. Vol. 53, no. 5. P. 517–527. DOI: 10.1177/0018720811417254.
10. Jose B. J., Joseph D. J., Mohan V. M., Alexander E. A., Varghese S. K., Roy A. R. Outsourcing cognition: the psychological costs of AI-era convenience. *Frontiers in Psychology*. 2025. Vol. 16. Article 1645237. DOI: 10.3389/fpsyg.2025.1645237.
11. Kim J., Lee H. To Augment or to Automate: Impact of Anthropomorphism on Users' Choice of Decision Delegation to AI-Powered Agents. *Behaviour & Information Technology*. 2025. Vol. 44, no. 7. P. 1–20.
12. Krakowski S. Human-AI agency in the age of generative AI. *Information and Organization*. 2025. Vol. 35, Issue 1. Article 100560. DOI: 10.1016/j.infoandorg.2025.100560.
13. Lee C. Generative AI and the Shaping of Academic Voice: Language, Normalization, and Epistemic Justice in AI-Mediated Assessment. *Studies in English Language Teaching*. 2024. Vol. 12, no. 3. P. 1–20.
14. Lee H.-P. (Hank), Sarkar A., Tankelevitch L., Drosos I., Rintel S., Banks R., Wilson N. The Impact of Generative AI on Critical Thinking: Self-Reported Reductions in Cognitive Effort and Confidence Effects From a Survey of Knowledge Workers. In: *Proceedings of the 2025 CHI Conference on Human Factors in Computing Systems*. 2025. P. 1–22. DOI: 10.1145/3706598.3713778.
15. López-Navarro A., Martínez-Campillo A., Sierra-Fernández M. P. The impact of generative AI on academic reading and writing: a systematic review. *Frontiers in Education*. 2025. Vol. 10. Article 1711718. DOI: 10.3389/educ.2025.1711718.
16. Ma R., Dedema M., Cox A. A Dancing Bear, a Colleague, or a Sharpened Toolbox? The Cautious Adoption of Generative AI Technologies in Digital Humanities Research. *arXiv preprint*. 2024. arXiv:2404.12458. DOI: 10.48550/arXiv.2404.12458.
17. Malinin L. H. How Radical Is Embodied Creativity? Implications of 4E Approaches for Creativity Research and Teaching. *Frontiers in Psychology*. 2019. Vol. 10. Article 2372. DOI: 10.3389/fpsyg.2019.02372.
18. Osborn L. S. Copyright, Creativity, and Skill: Authorship and AI-Assisted Works. *SSRN Electronic Journal*. 2024. DOI: 10.2139/ssrn.5076686.
19. Rafner J. F., Zana B., Hansen I. B., Ceh S., Sherson J., Benedek M., Lebuda, I. Agency in Human-AI Collaboration for Image Generation and Creative Writing: Preliminary Insights from Think-Aloud Protocols. *Creativity Research Journal*. 2025. P. 1–24. DOI: 10.1080/10400419.2025.2587803.
20. Rai, A. Inventing with Machines: Generative AI and the Evolving Role of Information Systems Research. *Information Systems Research*. 2025. Vol. 36, no. 4.
21. Reza M., et al. Agency in Human–AI Collaboration for Image Generation: Creative Self-Beliefs, Control, and Ownership. *Creativity Research Journal*. 2025. Vol. 37, no. 4. P. 1–20.
22. Rezwana J., et al. Agentic Perspectives on Human-AI Collaboration for Image Generation and Creative Writing: Insights from Think-Aloud Protocols. *OSF Preprints*. 2024. DOI: 10.31219/osf.io/4exwq_v1.
23. Tang C. The autonomy paradox in AI-generated content adoption: Creative-specific alternative to TAM model in China's micro-short drama industry. *PLOS One*. 2026. Vol. 21, no. 1. Article e0336166. DOI: 10.1371/journal.pone.0336166.
24. Zhou E. B., Lee D., Gu B. Who expands the human creative frontier with generative AI: Hive minds or masterminds? *Science Advances*. 2025. Vol. 11, no. 36. Article eadu5800. DOI: 10.1126/sciadv.adu5800.

References

1. Baidal M., Derner E., Oliver N. Guardians of Trust: Risks and Opportunities for LLMs in Mental Health. In: *Proceedings of the Fourth Workshop on NLP for Positive Impact (NLP4PI)*. 2025. P. 11–22. DOI: 10.18653/v1/2025.nlp4pi-1.2.
2. Berry D. M. AI Sprints: Towards a Critical Method for Human-AI Collaboration. *Postdigital Science and Education*. 2025. DOI: 10.1145/3785022.3785049.
3. Bindeman S. Echoes of Silence: A Phenomenological Study of the Creative Process. *Creativity Research Journal*. 1998. Vol. 11, no. 1. P. 69–77. DOI: 10.1207/S15326934CRJ1101_9.
4. Cohn M., Pushkarna M., Olanubi G., Moran J., Padgett D., Mengesha Z., Heldreth C. Believing Anthropomorphism: Examining the Role of Anthropomorphic Cues on Trust in Large Language Models. *CHI 2024 Late-Breaking Work*. 2024. arXiv:2405.06079. DOI: 10.1145/3613905.3650818.
5. Colombatto C., Birch J., Fleming S. M. The Influence of Mental State Attributions on Trust in Large Language Models. *Communications Psychology*. 2025. Vol. 3. Article 84. DOI: 10.1038/s44271-025-00262-1.
6. De Gregorio G. Accounting for Automation Bias in Generative Large Language Models. *International Data Privacy Law*. 2024. DOI: 10.1093/idpl/ipae018.
7. Gaggioli A., Bartolotta, N. Extended Creativity: A Conceptual Framework for Understanding Human–AI Creative Relations. *arXiv preprint*. 2025. arXiv:2506.10249. DOI: 10.48550/arXiv.2506.10249
8. Grange C., Bourdeau S., Demazure T., Ringeval M., Vlahiotis E. Generative AI can boost innovation – but only when humans are in control. 2024.

9. Hancock P. A., Billings D. R., Schaefer K. E., Chen J. Y. C., de Visser E. J., Parasuraman, R. A Meta-Analysis of Factors Affecting Trust in Human-Robot Interaction. *Human Factors*. 2011. Vol. 53, no. 5. P. 517–527. DOI: 10.1177/0018720811417254.
10. Jose B. J., Joseph D. J., Mohan V. M., Alexander E. A., Varghese S. K., Roy A. R. Outsourcing cognition: the psychological costs of AI-era convenience. *Frontiers in Psychology*. 2025. Vol. 16. Article 1645237. DOI: 10.3389/fpsyg.2025.1645237.
11. Kim J., Lee H. To Augment or to Automate: Impact of Anthropomorphism on Users' Choice of Decision Delegation to AI-Powered Agents. *Behaviour & Information Technology*. 2025. Vol. 44, no. 7. P. 1–20.
12. Krakowski S. Human-AI agency in the age of generative AI. *Information and Organization*. 2025. Vol. 35, Issue 1. Article 100560. DOI: 10.1016/j.infoandorg.2025.100560.
13. Lee C. Generative AI and the Shaping of Academic Voice: Language, Normalization, and Epistemic Justice in AI-Mediated Assessment. *Studies in English Language Teaching*. 2024. Vol. 12, no. 3. P. 1–20.
14. Lee H.-P. (Hank), Sarkar A., Tankelevitch L., Drosos I., Rintel S., Banks R., Wilson N. The Impact of Generative AI on Critical Thinking: Self-Reported Reductions in Cognitive Effort and Confidence Effects From a Survey of Knowledge Workers. In: *Proceedings of the 2025 CHI Conference on Human Factors in Computing Systems*. 2025. P. 1–22. DOI: 10.1145/3706598.3713778.
15. López-Navarro A., Martínez-Campillo A., Sierra-Fernández M. P. The impact of generative AI on academic reading and writing: a systematic review. *Frontiers in Education*. 2025. Vol. 10. Article 1711718. DOI: 10.3389/educ.2025.1711718.
16. Ma R., Dedema M., Cox A. A Dancing Bear, a Colleague, or a Sharpened Toolbox? The Cautious Adoption of Generative AI Technologies in Digital Humanities Research. *arXiv preprint*. 2024. arXiv:2404.12458. DOI: 10.48550/arXiv.2404.12458.
17. Malinin L. H. How Radical Is Embodied Creativity? Implications of 4E Approaches for Creativity Research and Teaching. *Frontiers in Psychology*. 2019. Vol. 10. Article 2372. DOI: 10.3389/fpsyg.2019.02372.
18. Osborn L. S. Copyright, Creativity, and Skill: Authorship and AI-Assisted Works. *SSRN Electronic Journal*. 2024. DOI: 10.2139/ssrn.5076686.
19. Rafner J. F., Zana B., Hansen I. B., Ceh S., Sherson J., Benedek M., Lebeda I. Agency in Human-AI Collaboration for Image Generation and Creative Writing: Preliminary Insights from Think-Aloud Protocols. *Creativity Research Journal*. 2025. P. 1–24. DOI: 10.1080/10400419.2025.2587803.
20. Rai A. Inventing with Machines: Generative AI and the Evolving Role of Information Systems Research. *Information Systems Research*. 2025. Vol. 36, no. 4.
21. Reza M., et al. Agency in Human-AI Collaboration for Image Generation: Creative Self-Beliefs, Control, and Ownership. *Creativity Research Journal*. 2025. Vol. 37, no. 4. P. 1–20.
22. Rezwana J., et al. Agentic Perspectives on Human-AI Collaboration for Image Generation and Creative Writing: Insights from Think-Aloud Protocols. *OSF Preprints*. 2024. DOI: 10.31219/osf.io/4exwq_v1.
23. Tang C. The autonomy paradox in AI-generated content adoption: Creative-specific alternative to TAM model in China's micro-short drama industry. *PLOS One*. 2026. Vol. 21, no. 1. Article e0336166. DOI: 10.1371/journal.pone.0336166.
24. Zhou E. B., Lee, D., Gu, B. Who expands the human creative frontier with generative AI: Hive minds or masterminds? *Science Advances*. 2025. Vol. 11, no. 36. Article eadu5800. DOI: 10.1126/sciadv.adu5800.

UDC 130.2:004.8

**ALIENATION OF SUBJECTIVITY : THE TRANSFORMATION
OF CREATIVE AND RESEARCH AUTONOMY IN THE ERA OF GENERATIVE
ARTIFICIAL INTELLIGENCE**

Mykola PAVLOV – PhD Student, Senior Lecturer at the Department of Music Art,
National Academy of Culture and Arts Management, Kyiv, Ukraine

The article examines the transformation of creative and research subjectivity under the expansion of generative artificial intelligence. It argues that legitimate instrumental delegation should remain limited to preparatory, technical, and combinatory tasks, whereas transferring to algorithms the right to evaluate, frame problems, and provide final interpretation leads to cognitive alienation and the erosion of authorial autonomy. The study demonstrates that anthropomorphic design functions as a mechanism for normalizing delegation by increasing trust in the system, its perceived competence, and the user's willingness to hand over increasingly complex decisions. The scientific novelty of the article lies in formulating a cultural-studies criterion that makes it possible to distinguish technological augmentation from the self-alienation of the subject in conditions of algorithmized meaning production.

Key words: creative subjectivity, generative artificial intelligence, cognitive delegation, co-creation, anthropomorphic design, embodied cognition, epistemic agency.

Стаття отримана 21.02.2026

Стаття прийнята 23.03.2026

Стаття опублікована 28.05.2026